

IRAK'TA NÜFUS SAYIMI VE KERKÜK'ÜN ÖNEMİ

CAN ACUN, HÜSEYİN ALİ SAEED HİMMETLİ

SETA | PERSPEKTİF

KASIM 2024 · SAYI 417

- Irak'taki nüfus sayım işleminin önemi nedir ve ülkenin güncel nüfus verileri nelerdir?
- Nüfus sayım işlemine müdahale mi ediliyor?
- Nüfus sayım işleminde Kerkük neden önemli ve bu süreçte şehirde neler yaşandı?

GİRİŞ

Irak'ta tam otuz yedi yıl sonra yeniden nüfus sayımı yapıldı. Uzun bir süre sonra gerçekleştirilen bu nüfus sayımını diğer ülkelerdekilerden ayıran önemli bir nitelik var: Irak Anayasası ve Kerkük gibi statüsü tam net olmayan ve demografik yapının önem arz ettiği siyasal sistem. Özellikle ABD işgali sonrasında etnik, dini ve mezhepsel temel üzerine kurgulanan federal yönetim yapısı Irak iç dengelerini istikrarsızlaştırırken tarafların birbirine karşı ellerindeki devlet gücünü kullanarak baskı kurmaları ve çeşitli demografik mühendislik çabalarını beraberinde getiriyor. Ancak meselenin Türkler ve Kerkük açısından tarihsel bir bağlamı da var.

Özellikle Osmanlı devletinin dağılmasının ardından Türkiye sınırları dışında kalan Türk yerleşim bölgeleri manda yönetimleri ve işgalci Batılı güçler tarafından sistematik bir şekilde demografik değişimlere ve zorunlu göç politikalarına maruz bırakılmıştır. Bu süreç bölgelerin sosyopolitik yapısını köklü biçimde dönüştürmüş ve Türk nüfusunun bölgesel varlığını da ciddi şekilde etkilemiştir. Bu bağlamda

Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan ve Osmanlı devletinin ardından Irak topraklarında kalan Kerkük de diğer bölgelere benzer şekilde 1950'lerden itibaren Irak Türkmenlerine yönelik (Araplaştırma) demografi mühendisliğinin hedefi haline gelmiştir. Türkmenlerin demografik yapısını değiştirmeyi amaçlayan sistematik bir asimilasyon süreci uygulanmıştır.

Irak'ta yaşayan Türkmenler genellikle Osmanlı kimliğiyle özdeşleştirilmeleri nedeniyle İngiltere mandası altındaki Irak yönetimi tarafından potansiyel bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Bu algı Türkmenlerin Osmanlı geçmişiyle bağlarının bölgesel siyasi dengeler açısından güvenlik endişelerine yol açmasından kaynaklanmıştır. Baas rejiminin iktidara gelmesiyle birlikte Kerkük'te açık bir şekilde Araplaştırma politikaları uygulanmaya başlanmış ve Türkmen nüfusun Irak'ın güneyine göç ettirildiği ya da sürgün edildiği açık bir şekilde görülmüştür. Baas rejimi döneminde tamamen Türkmen nüfusunun yaşadığı Telafer ilçesinin il statüsüne dönüştürülmesinin talep edildiği süreç, rejim tarafından "İkinci bir Kerkük'e ihtiyacımız

CAN ACUN

SETA Dış Politika Araştırmaları alanında araştırmacı olarak çalışmaktadır. Doğu Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü mezunudur. Kanada'da "Kültürlerarası Diyalog" çalışmalarında bulunmuştur. Mısır'da Kahire-Türkiye Araştırmaları Merkezi'nde ve SETA Kahire'de Mısır üzerine çalışmalar yürütmüştür. Halen SETA'da Suriye, Irak ve Libya üzerine araştırmalar yapmaktadır. İlgi alanları içerisinde çatışma bölgeleri ve devlet dışı silahlı örgütler bulunmaktadır. Suriye Gündemi ve ilgili platformların genel yayın yönetmenliğini de sürdürmektedir.

HÜSEYİN ALİ SAEED HİMMETLİ

Üniversite eğitimini Karabük Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde tamamlayan Himmetli yüksek lisansını aynı üniversitenin Uluslararası İlişkiler ve Politik Ekonomi Anabilim Dalı'nda sürdürmektedir. Keçiören Kaymakamlığı ve Belediyesinde IOM projesi kapsamında 2016-2020 arasında Türkçe-Arapça tercüman ve saha çalışmaları koordinatörü olarak görev yapmıştır.

GÖRSEL 1. IRAK'TA NÜFUS SAYIMINA AİT BİR BELGE

دار السلام					
احصاء النفوس في العراق					
دونك على الوجه الصحيح الاخير :					
في ولاية بغداد					
الاولاء	السنة	الشيعة	اليهود	النصارى	اصحاب الاديان الاخرى المجموع
بغداد	١٣٠٠٠٠	٥٤٤٠٠٠	٥٠٤٠٠٠	١٥٤٠٠٠	٢٥٠٤٠٠٠
سامراء	٦٦٤٥٥	١٤٤٢١٥	٣٠٠	٠٠٠	٨٠٤٩٧٠
ديالى	٥٤٤٩٥٣	٤٦٤٠٩٧	١٤٦١٩	٣٩٧	١٠٤٤٠٣٦
كوت الامارة	٨٥٥٧٨	٩٨٤٧١٣	٣٨١	١٢٧	١٠٧٤٧٩٨
الديوانية	١٤٠٠٠	١٩٢٤٣٠٠	٦٤٠٠٠	٥٤٠٠٠	٢٠٤٤٥٠٠٠
الشامية	٤٤٥	١٨٩٤٠٠٠	٥٣٠	٢٠	١٩٠٤٠٠٠
الحلة	١٥٤٩٨٣	١٥٥٤٨٩٧	١٤٠٦٥	٢٧	١٧٣٤٠٠٠
الدايم	٢٤٧٤٠٠٠	٢٠٠	٢٤٦٠٠	٢٠٠	٢٥٠٤٠٠٠
	٥٢٤٤١٤	٧٥٠٤٤٢١	٦٢٤٥٦٥	٢٠٤٧٧١	٢٤١٣٣
في ولاية البصرة					
البصرة	٢٤٤٤٠٨	١٣٠٤٤٩٤	٦٤٩٢٨	٢٤٢٢١	١٦٥٤٦٠٠
العمارة	٧٤٠٠٠	٢٨٤٤٧٠٠	٣٤٠٠٠	٣٠٠	٣٠٠٤٠٠٠
المتفق	١١٤١٥٠	٣٠٦٤٢٢٠	١٦٠	٣٠	٣٢٠٤٠٠٠
	٤٢٤٥٥٨	٧٢١٤٤١٤	١٠٤٠٨٨	٢٤٥٥١	٨٤٩٨٩
في ولاية الموصل					
الموصل	٢٤٤٤٧١٣	١٧٤١٨٠	٧٤٦٣٥	٥٠٤٦٧٠	٣٠٤١٨٠
اربيل	٩٦٤١٠٠	٠	٤٤٨٠٠	٤٤١٠٠	١٠٦٤٠٠٠
كر كوك	٨٥٤٠٠٠	٥٤٠٠٠	١٤٤٠٠	٦٠٠	٩٢٤٠٠٠
السليمانية	١٥٣٤٩٠٠	٠	١٤٠٠٠	١٠٠	١٥٥٤٠٠٠
	٥٧٩٤٧١٣	٢٢٤١٨٠	١٤٤٨٣٥	٥٥٤٤٧٠	٣٠٤١٨٠
المجموع	١٦١٤٦٤٦٨٥	١٤٤٩٤٤٠١٥	٨٧٤٤٨٨	٧٨٤٧٩٢	٤٢٤٣٠٢

Kaynak: Radüselam arşivi

* Radüselam arşivinden alınan bu görsel Irak'taki bir nüfus sayımına ilişkin paylaşılmış bir belgedir.

yok” gerekçesiyle reddedilmiştir. Bu durum Kerkük’ün tarihsel olarak bir Türkmen şehri olduğunun açık bir kanıtı olarak değerlendirilmektedir.

ÜLKEDE NÜFUS SAYIMLARI

1920’de Irak’ta İngilizlerin denetiminde gerçekleştirilen ilk nüfus sayımı dönemin demografik yapısını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Sayım sırasında hanelere mezhepsel ve dini kimliklerini belirlemek amacıyla “Sünni mi, Şii mi, Hristiyan mı, Yahudi mi?” şeklinde sorular yöneltilmiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda Kerkük’ün o dönemdeki toplam nüfusu 92 bin olarak tespit edilmiştir.

Irak’ta ilk genel nüfus sayımı 1920’de İngiliz yönetiminin denetiminde gerçekleştirilmiştir. İkinci nüfus sayımı 1927’de düzenlenmiş ancak sürecin çeşitli eksiklik ve hatalarla işletilmesi nedeniyle sonuçları geçersiz sayılmıştır. Üçüncü nüfus sayımı 1934’te seçim süreçlerini desteklemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Dördüncü nüfus sayımı ise 1947’de yapılmış ve önemli bir başarı sağlanmıştır. Bu başarı dönemin “Irak Krallığı” hükümetini nüfus sayımının her on yılda bir yapılmasını zorunlu kılan bir yasal düzenlemeyi kabul etmeye sevk etmiştir. Beşinci nüfus sayımı 1957’de gerçekleştirilmiş ve bu sayım Irak’taki monarşi döneminde yapılan son nüfus sayımı olma özelliği taşımıştır.

Cumhuriyet döneminde yapılan ilk nüfus sayımı 1965’te gerçekleştirilmiştir. Yedinci nüfus sayımı 1977’de ve sekizincisi de 1987’de düzenlenmiştir. Dokuzuncu ve son nüfus sayımı 1997’de yapılmış ancak Irak Kürt Bölgesel Yönetimi’ni (IKBY) kapsamayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Tartışmalara konu olsa da 11 Kasım 2024’te yapılan onuncu nüfus sayımı otuz yedi yıl aradan sonra IKBY’yi de kapsayacak şekilde düzenlenmiştir.

GÜNCEL NÜFUS VERİLERİ

Irak Planlama Bakanlığı Sözcüsü Abdulzehra Hindavi 2023 sonunda ülke nüfusunun 43 milyon 324 bin olduğunu duyurmuştur. Kasım 2024’te gerçekleştirilen nüfus sayımının ilk sonuçları ise Irak Ulusal Ajansı tarafından 45 milyon 407 bin 895 olarak açık-

lanmıştır. Güncel verilere göre erkek nüfusu toplam nüfusun yüzde 50,2’sini oluşturarak 22 milyon 784 bin 62 kişi ve kadın nüfusu da toplam nüfusun yüzde 49,8’ini teşkil ederek 22 milyon 623 bin 833 kişi olarak belirlenmiştir.

NÜFUS SAYIMININ ÖNEMİ

Muhammed Şiya Sudani uzun süren siyasi çekişmelerin ardından yeni hükümeti kurma sürecini yürütürken yönetim planının oluşturulmasında önemli bir adım olarak Devlet Yönetme Koalisyonu kapsamında nüfus sayımının gerçekleştirilmesini öncelikli maddelerden biri olarak belirlemiştir. Nüfus sayımının gerçekleştirilmesinin önemi kamu hizmetlerinin planlanması ve yürütülmesi ile idari atamaların nüfus oranlarına uygun bir şekilde dağıtılmasına yönelik temel bir veri kaynağı sağlamasından kaynaklanmaktadır.

Nüfus sayım süreci önceki sayımlarda yer almayan iki farklı soruyu içermektedir: “Mezhebin nedir?” ve “Milletin nedir?”. Söz konusu soruların Bağdat’ın IKBY ile tartışmalı bölgelerde etnik ve mezhepsel ayrışmalara yol açabilecek bir gündem oluşturma potansiyeli taşıdığı değerlendirilmektedir. Özellikle Türkmen nüfusunun yoğunlukta olduğu Kerkük’ün de bu durumdan doğrudan etkilenmesi muhtemeldir.

SAYIMA MÜDAHALELERİN ÖNLENMESİ ÇAĞRISI

Nüfus sayım işlemlerinin başlamasından iki gün önce Sadr Hareketi lideri Mukteda Sadr sosyal medya hesabı üzerinden bir açıklamada bulunmuştur. Söz konusu açıklamada Irak hükümetine nüfus sayımı sürecinde bölgesel ve siyasi parti müdahalelerinin önlenmesi çağrısında bulunmuştur. Ayrıca halktan nüfus sayım işlemleri sırasında bilgilerini doğru ve titizlikle beyan etmelerini istemiştir. Sadr’ın bu açıklaması bazı ülkelerin Irak’ın demografik yapısını değiştirme girişimlerine yönelik bir uyarı niteliği taşımaktadır. Aynı zamanda bu açıklamanın belirli siyasi partilerin bu süreci kullanarak Irak’ın iç politikasında haksız bir şekilde güç kazanmaya çalıştıklarına dair bir işaret olarak değerlendirilmesi de mümkündür.

SAYIMDA KERKÜK'ÜN ÖNEMİ VE YAŞANANLAR

Kerkük yer altı zenginliğiyle meşhur ve farklı etnik, dini, mezhepsel barındırmasıyla “minyatür Irak” olarak bilinmektedir. Kerkük, Irak Anayasası’nda 140. maddede yer alan tartışmalı bölgelerden biri olarak geçmektedir. Kürtler bu maddenin uygulanmasını talep ederken Türkmenler ve Araplar ise 140. maddenin geçerlilik süresinin hukuki olarak sona erdiğini savunmaktadır.

Kerkük; Bağdat hükümeti, IKBY, İran ve Türkiye açısından tarihi, siyasi ve ekonomik önemi nedeniyle özel bir hassasiyet ve önem taşımaktadır. Vilayet seçimlerinde Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB), İran destekli partizanlarla iş birliği yaparak İl Meclisi toplantısını Kerkük dışında, Bağdat’taki Raşit Otel’inde gerçekleştirmiştir. Toplantı sonucunda Kerkük yönetimi şekillendirilmiş ve şehir yönetimi kurulmuştur. KYB üyesi Rabvar Taha’nın vali olarak seçilmesiyle birlikte Kerkük’ün idaresi KYB’nin etkisi altında yeni-den yapılandırılmıştır.

Nüfus sayımından bir gün önce Erbil ve Süleymaniye bölgelerinden Kerkük kentine yönelik yoğun bir araç hareketliliği gözlemlenmiştir. Bu hareketlilik konvoylar halinde gerçekleşmiş ve Kerkük federal polisinin kontrol noktalarından sorumlu bir polis memurunun yakalanması dikkat çeken bir gelişme olarak kaydedilmiştir. Söz konusu olayın nüfus sayımından hemen önce yaşanması Kerkük’ün demografik yapısının sistematik bir şekilde değiştirilmesine yönelik bir planın varlığına işaret etmektedir.

Irak Türkmen Cephesi (ITC) Başkanı Hasan Turan bu gelişmenin ardından Irak İçişleri Bakanlığına acil bir soruşturma başlatılması çağrısında bulunmuş ve olayın arka planına dair kamuoyunun bilgilendirilmesini talep etmiştir. Güvenlik kaynakları tarafından sağlanan verilere göre 19 Kasım 2024’te Kerkük iline dış kontrol noktalarından giriş yapan araç sayıları şu şekilde rapor edilmiştir: Cimen Kontrol Noktası’ndan

42 bin 762 araç, Derman Kontrol Noktası’ndan 28 bin 335 araç, Tikrit Kontrol Noktası’ndan 1.453 araç ve Aluva Kontrol Noktası’ndan 2 bin 613 araç. Bu rakamlar bölgedeki araç hareketliliğinin olağanüstü boyutlara ulaştığını ortaya koymaktadır.

Öte yandan ITC Kerkük Milletvekili Erşat Salihi, Mahmur Kampı’ndan PKK’lıların Kerkük’e yerleştirildiğine ilişkin iddialarda bulunmuştur. Bu iddialar bölgedeki güvenlik ve demografik dengelerin hedef alınmış olabileceği yönündeki endişeleri artırmaktadır. Bölgedeki bu gelişmeler nüfus sayımı sürecinin sadece istatistiki bir faaliyet olmaktan öte siyasi ve demografik sonuçlar doğurabilecek bir araç olarak kullanıldığına dair kaygıları güçlendirmektedir. Irak Planlama Bakanı Muhammed Tamimi’nin nüfus sayımına ilişkin resmi olmayan ilk sonuçları sayımın tamamlanmasını takip eden ilk yirmi dört saat içerisinde açıklaması beklenmektedir. Nihai sonuçların ise yaklaşık iki-üç aylık bir süre içinde kamuoyuyla paylaşılacağı öngörülmektedir.

SONUÇ

Irak’taki nüfus sayımının ülke kaynaklarının dağılımı, bütçe tahsisleri, kalkınma projelerinin planlanması, Irak Parlamentosu milletvekili sayıları ve vilayet meclisleri sandalyelerinin belirlenmesi gibi pek çok kritik alana doğrudan etki edeceği değerlendirilmektedir. Aynı zamanda bu süreç siyasi ve demografik hassasiyetleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle tartışmalı bölgelerde sayım sonuçlarının etnik ve mezhepsel gerginlikleri artırma potansiyeli mevcut sürecin son derece titizlikle yönetilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda nüfus sayımı teknik bir işlemin ötesinde siyasi ve toplumsal uzlaşısı açısından da bir sınav niteliği taşımaktadır. Ayrıca nüfus sayımının başarıyla gerçekleştirilmesi hükümetin görev ve sorumluluklarını etkin bir biçimde yerine getirdiği şeklinde de yorumlanabilmektedir.

Bu yayındaki fikirler tamamen yazarına aittir ve SETA Vakfı’nın yayın politikasını yansıtmayabilir.

SIYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi